УДК 271.222(497.11)-773-726.3(497.115):929"1941/1945"(093.2)
323.281(497.115)"1941/1945"(093.2)
doi:10.5937/bastina1949311S

Бобан Д. СТОЈКОВИЋ*

Прегледни рад

Призренска Богословија Св. Кирила и Методија – Ниш

ПРИЛОГ ГОЛГОТИ СВЕШТЕНСТВА РАШКО-ПРИЗРЕНСКЕ ЕПАРХИЈЕ ТОКОМ ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА

Апстракт: У раду се, на основу архивске грађе Епархије рашко-призренске, доносе сведочења о страдању свештенства на Косову и Метохији у току Другог светског рата од 1941. до 1945. године. У току Другог светског рата страдала је једна трећина свештенства Епархије рашко-призренске. Епископ рашко-призренски Серафим Јовановић узалудно је покушавао да добије заштиту од Синода Албанске православне цркве. Поред прогона и убиства свештенства од Арбанаса, било је убиства свештеника и од стране припадника НОП-а због припадности или ширења пропаганде четничког покрета.

Кључне речи: Епархија рашко-призренска, Косово и Метохија, свештенство, Други светски рат.

У време окупације Косова и Метохије од 1941. до 1945. године, рашко-призренска Епархија је била подељена на три државна подручја. Највећи део припао је Албанији (под италијанском окупацијом), а два мања Србији и Бугарској. Са дела територије који је припао Албанији, скоро једна трећина српског становништва је емигрирала у Црну Гору и Србију, јер су Арбанаси предузели терор над Србима насељеницима, посебно под Голеш планином и у Милошеву. Све насељеничке цркве између Призрена и Ђаковице биле су порушене. Такође, срушена је и црква у Кориши где су становници били староседеоци. Манастир Девич је спаљен и разрушен, шума посечена, имање одузето. Остали манастири, посебно Високи Дечани, претрпели су много штете: зиратна земља им је скоро сва одузета, шуме посечене и попаљене, виногради и воћњаци посечени и упропашћени.

Преостало српско становништво живело је у великој беди, особито у градовима. Црквена општина у Призрену учинила је много на ублажавању

* докторант, bbnstojkovic@yahoo.com

беде прикупљањем прилога и дељењем помоћи сиротињи у новцу и огреву. Свештена лица су премлаћивана и излагана најгорим понижавањима, хапшена, прогоњена и убијана. Изложени свакодневним опасностима и оставши без верника, многи од свештеника су, остављајући своју имовину, пребегли у Србију или Црну Гору.

После завођења окупационе управе на територији Косова и Метохије, прва мета наоружаних арбанашких група била су насељеничка места, где су Срби колонизовани из пасивних крајева Лике, Кордуна, Баније, Далмације, Херцеговине и Црне Горе након Великог рата.

Такође велики број цркава, манастира, гробаља, културно-историјских споменика и других српских обележја током 1941. године је спаљено, срушено, уништено или оскрнављено. Срушен је велелепни споменик косовским јунацима на Газиместану, спаљен је и разорен древни манастир Девич у Дреници (октобра 1941. године). Све цркве у насељеничким местима Метохије су још у априлу 1941. године срушене, а становништво протерано или поубијано. Слично се поступало и са осталим српским црквама и манастирима на целом простору Косова и Метохије. Спаљене су и порушене цркве у селима Бистражину и Шеремету код Ђаковице, у селу Брњачи код Ораховца, селу Чикатову код Глоговца и селу Кориши код Призрена (то је била чувена црква Светог Петра из 14. века). Вандали су опљачкали, демолирали или покушали да спале још и: цркве у Витомирици код Пећи, у Качанику, Великом Белаћевцу код Приштине, у селу Бањска код Вучитрна, Раставици и Ратишу код Дечана, у селу Сига код Пећи, у Црколезу код Истока, у Помазатину код Приштине, градску цркву у Подујеву, цркву изнад села Штимља код Урошевца, као и манастир Светог Марка у Кориши изнад Призрена. Опљачкана је Грачаница, као и Соколица, црква Самодрежа је обијена, фреске и иконостас уништени, црквени сасуди полупани а свештеничке одежде поцепане. (Алексић 2016:100)

Материјални положај православних свештеника, који су остали на Косову и Метохији, а њих је била већина, био је незавидан. Остали су без прихода, јер су се и преостали верници налазили у тешком материјалном стању. Однос квислиншких власти према православном свештенству представљао је још један у низу притисака у принуђивању српског и црногорског становништва на исељавање. Рашко-призренска Епархија је покушавала да добије заштиту од Синода Албанске православне цркве. Епископ Серафим је крајем новембра 1941. године посетио поглавара Албанске цркве Митрополита Христифора (Киси) узалудно молећи за помоћ српском народу. У јуну 1942. године епископ Серафим је позван на седницу Синода Албанске цркве, где је поново молио за помоћ, нарочито за интерниране Србе. Том приликом је у Тирани боравио од 1. до 30. јуна. Оба пута посеђивао је разне ministre и молио да се пусте интернирани Срби, али без успеха.

Свети Архијерејски Синод Српске православне Цркве умолио је епископа рашко-призренског Серафима Јовановића да поднесе извештај о својим одласцима у Тирану и разговорима с представницима тамошњих црквених власти, као и о приликама у његовој епархији, али од блаженопочившег епископа није примљен никакав одговор.

Свети Архијерејски Синод је у три маха упутио блаженопочившем епископу веће суме новца ради подмирења потреба рашко-призренске Епархије.¹

Неколико дана после капитулације Италије, 12. септембра 1943. године, Арбанаси су држали блаженопочившег епископа Серафима месец дана у кућном притвору. На интервенцију призренских Срба Немци су блаженопочившег епископа ослободили и он је после тога отишао у Тирану, где се и упокојио 13. јануара 1945. године.

Одлуком Светог Архијерејског Синода од 16. августа 1945. године за администратора Епархије рашко-призренске постављен је епископ мукачевско-прјашевски Владимир Рајић, који је 20. маја 1947. године постављен за епископа рашко-призренског (Вуковић 1996: 91)

Регентски савет Албаније 4. априла 1944. године донео је декрет о проширењу важности Устава Албанске православне цркве и на *новоослобођене крајеве*. Овим је рашко-призренска Епархија и де јуре постала саставни део Албанске православне цркве (Слијеићевић 1974: 289).

Сабрат Манастира Девича, у Дреници, општина Србица, јеромонах Дамаскин Бошковић први је клирик Епархије рашко-призренске убијен током Другог светског рата. Он је убијен у месецу октобру 1941. године. Јеромонах Дамаскин је покушао да заштити манастирску имовину од локалних Шингара. Они су га везали и вукли преко камењара и трња, ударајући да кундацима, и када је већ био на издисају дотукли га хицима из пушака (Штрбац-Смиљанић 1960: 43). *Мршвої су га йреїресли и ойљачкали око 2.000 динара*,² колико су му пронашли у џеповима. У Извештају Синоду Албанске православне цркве, епископ Серафим пише:

„Тај манастир су мештани муслимани после доласка Италијанске војске опљачкали и сва одељења демолирали а материјал дрвени однели а на крају новембра месеца 1941. године храм и зграде запалили, а то је као најглавније кивот са моштима потпуно уништили.“³

Такође, 1941. године страдао је и игуман Манастира Бинач, у околини Витине, Хаџи Јанићије Миновић. Он је приликом доласка Бугара у те

1 АЕРП, Свети Архијерејски Синод, Епископу Рашко-призренском, Бр. 2873 / зап. 427 из 1942. Године.

2 АЕРП, Епископ рашко-призренски, Инспектору Косова, 24.04.1942. г.

3 АЕРП, Епископ рашко-призренски, Светом Синоду Албанске православне цркве, *Извештај о религиозно-моралном сјању верних*, 14.3.1942. г.

крајеве, заједно са татором Манастира, Максимом Ристићем, ишао у Скопље да се представи новом митрополиту Бугарину. Према *Извештају в.д. старешине Манастира Бинач*, нови митрополит је задражао хаџи Јанићија у служби, али услед извесних услова игуман је одустао и отишао за своје родно место Крајево, успевши да од Италијана добије дозволу за пут. Поменути татор Манастира Бинач пратио га је до Гњилана. *Од тада ништа се није чуло о њему.*⁴ У манастиру Бинач, како стоји у Извештају Црквеном суду, у зиму 1943/1944. године убијен је калуђер Антоније родом из с. Доброј-дола код Скопља, која су Буџари замонашили⁵.

Током ратне 1942. године страдала су следећа свештена лица:

Свештеник Слободан Поповић, парох први ђаковачки, убијен је 8. фебруара 1942. од илегалне партизанске организације, изјашњавао се у користи четничке организације, евидентно сарађивао са њом, те је као такав убијен.⁶

Монахиња Пелагија, сестра манастира Сопотани, убијена је 29. 10. 1942. од стране муслимана. Према изјави монахиње Катарине Јовановић, сестре манастира Сопотани, убице монахиње Пелагије су били:

„... муслимани Бико и Дека Дрешевићи, Деста и Тамил Дукађинац, сви из села Глоговића, општине Делимеђске, срез Штавнички, Тутин. Убиство су извршили 29. X 1941. године у 4 часа по подне. Пљачкаши манастира Сопотана су: Амир Пајовац, Јуса, Асан, Авда Доловци, Ађа, Ирма, Амо Доловци, сви из села Шкреља, општине Делимеђске, срез Штавнички, Тутин. И још: Идро, Суљо, Смајо Мурићи, Афис, Јусуф Шиљан Граовци – Ајковићи. Меја Мељановић, Анда, Азбо Рашовићи, Мурат Лековић, сви из села Глоговика, општине Делимеђске. Бајра, Убро Брњачани, Ајро Алмазовић, из Маровине, општине Сопотанске. Мамин Црњашанин, Себечева, општине Сопотанске, срез Дежевски, Нови Пазар. Пљачка манастира је учињена 29. XII 1941. године, у 10 часова ноћу. Изјавили су да су послати од префекта Новопазарског Даце Ахмеда да прегледају просторије манастирске. Нас (у манастиру) су били оптужили да се код нас скривају „бандити“. Познавајући их као жандарме начелникове, отворили смо им (манастирску капију). Када су ушли, унутра нису тражили „бандите“, већ су предузели пљачку и све су однели.“ (Јевтић, 2007: 239)

Свештеник Тодор Секулић, парох љубиждански, општина Призрен, погледао ранама октобра месеца 1942. године, које је задобио од експлозије бомбе у манастиру Високи Дечани, коју су бацили албански фашисти.⁷

Свештеник Тихомир Поповић, парох никољачки, срез Дежевски, убијен од Немаца у Косовској Митровици 30. новембра 1942. године у крују касарне.⁸

4 АЕРП, ВД старешина Манастира Бинач, Црквеном суду-Призрен, 28.02.1946. г.

5 Исто.

6 АЕРП, Православни архијерејски намесник пећки, Црквеном Суду-Призрен, 2.10.1945. г.

7 АЕРП, Администратор Епархије рашко-призренске, Светом Архијерејском Синоду СЦП, 22.9.1946. г.

8 исто.

Свештеник Чедомир Бачанин, парох врачевски и свештеник Тихомир Поповић парох николачки, према Извештају Архијерејског намесника Новопазарског, *од сйране Немаца одведени су на недељу дана йред Свейіой Арханіела Михаила (21.11.) за Нови Пазар, а из Новой Пазара за Косовску Мишровицу, месеца новембра 1942. іодине.*⁹ Према сведочењу очевица, протојереја Анђелка З. Шопића, архијерејском намесника косовско-митровачког: 28. новембра 1942. іодине *йачно у йола ноћи доведени су у косовско-мишровачки зайвор. Прве ноћи били су у ћелији са мнош, а суйра дан сйрйали су их међу највећим зликовцима Арнауиима. Држи се да су њих двојица сйрељани у круіу војне касарне 1. децембра 1942. іодине.*¹⁰

Најизразитији пример сарадње са четничким покретом били су свештеници из Урошевца, Милош Вујошевић и Драгољуб Кујунџић. Као активисти четничке организације били су постављени на одговорне функције. Драгољуб Кујунџић је постављен за среског начелника, а Милош Вујошевић за помоћника команданта среза. Припадници НОП-а организовали су атентат на Кујунџића и убили га у његовој кући, док је Вујошевић напустио Урошевац и одселио се у Србију (Видачић 1967: 186–187). У извештају пароха урошевачког стоји: „Свештеник Драгољуб Кујунџић, парох урошевачки, убијен у својој кући од непознатог лица, месеца децембра 1942. године.“¹¹

Највише православних свештеника је убијено током 1943. и 1944. године, у периоду када је појачан прогон православног становништва. То се нарочито догађало после оснивања Друіе Призренске лије, када је она заједно са Бали Комбйром и осталим шиптарским профашистичким организацијама јавно прокламовала стварање Велике Албаније.

Током 1943. године страдала су следећа свештена лица:

Јеромонах Никодим Радосављевић, старешина манастира Гориоча, срез источки, убијен од Шиптара 25. 02. 1943. године. *Арнауији су хйтели да исйерају сав живаљ срйски из исйочкоі среза, йе су йрво мислили да йрво удију оца Никодима као йлавну личносй.*¹² У Извештају игумана Манастира Високи Дечани стоји: *Поіинуо је 25. 02. 1943. у манасйиру Гориочу код Исйока манасйирском мейошу іде је вршио дужносй уйравника. Сйар је био 50 іодина. Убили іа Шийшари из личне мржње. Убици нисмо моіли сазнайи име.*¹³

9 АЕРП, Православни архијерејски намесник новопазарски, Црквеном Суду-Призрен, 13.12.1945. г.

10 АЕРП, Православни архијерејски намесник косовско-митровачки, Црквеном Суду-Призрен, 26.1.1946. г.

11 АЕРП, Парох урошевачки, Архијерејском намеснику у Приштини, 18.10.1945. г.

12 АЕРП, Православни архијерејски намесник пећки, Црквеном Суду-Призрен, 02.10.1945. г.

13 АЕРП, Управа царске лавре Високих Дечана, Црквеном суду, 06.10.1945. г.

Свештеници Урош Поповић парох добрињски, и Лука Поповић, њарох суводолски, убијени су заједно са црквењаком, у цркви у Тушину за време дојослужења, 21. 02. 1943.¹⁴

Свештеник Станко В. Поповић, бивши њисар црквеној суда у Призрену убијен од Бујара на шестом километру на њују Качаник – Ширје, дана 17. 04. 1943.¹⁵

Свештеник Реља Пурић, бивши њарох аљиновачки, срез Новозазарски, њојину је 13. 06. 1944. године.¹⁶

Протојереј Андрија Поповић, пензионер из Истока, срез источки, убијен је од Арнаута 21. 10. 1943. године.¹⁷

Свештеник Момчило Нешић, бивши парох друге косовско-митровачке њарохије одведен је од сиране Немаца из Косовске Митровице 01. 10. 1943. за Београд и ѡрема новинама, сирељан је од Немаца, на Бањници, 23. 10. 1943. године.¹⁸

Током 1944. године као присталице четничког покрета, у виду усменог изјашњавања и пропаганде, стрељани су свештеници: Тихомир Балшић парох други пећки¹⁹, Михаило Милошевић, парох дечански,²⁰ Митар Вујисич парох витински²¹, и Радуле Божовић парох придворички, из Ибарског Колашина. Поводом смрти свештеника Божовића, архијерејски намесник косовско-митровачки је тражио објашњење Команде града Косовска Митровица²², и добио следећи одговор:

„Команда вас извештава да је поменути Божовић стрељан као народни непријатељ зато што је за време од три године активно сарађивао са ондашњим среским начелником Љутвићем и тако служио непријатељу и активно помагао Немцима. Исти је стрељан а његово име оглашено је у листи стрељаних под број 34, којег датума не сећамо се јер ова команда нема тачан преглед о овим случајевима... Такви су за нас умри онога дана када су ступили у непријатељске редове, и под тим датумом требало би га брисати из црквених књига а не онда када је над њим извршена праведна осуда.“²³

14 АЕРП, Архијерејски намесник новопазарски, Црквеном суду-Призрен, 13.12.1945. г.

15 АЕРП, Парох сиринићки, Архијерејском намеснику Приштина, 20.10.1945. г.

16 АЕРП, Архијерејски намесник новопазарски, Црквеном суду, 13.12.1945. г.

17 АЕРП, Православни архијерејски намесник пећки, Црквеном Суду-Призрен, 02.10.1945. г.

18 АЕРП, Архијерејски намесник косовско-митровачки, Црквеном суду-Призрен, 26.01.1946. г.

19 Појину од њаршизана 1944. у Санџаку. АЕРП, Администратор епархије Рашко-призренске, Светом Синоду СПЦ, 22.10.1946. г.

20 За време окупирације сарађивао са четницима, добијао и њисма од вођа њихових, која су њисма ухваћена. АЕРП, Православни архијерејски намесник пећки, Црквеном Суду-Призрен, 2.10.1945. г.

21 Stanković 1975: 145.

22 АЕРП, Архијерејски намесник косовско-митровачки, Командиту места Косовске Митровице 12.04.1945.

23 АЕРП, Команда места Косовска Митровица, војни одсек, Православном архијерејском намеснику, Косовска Митровица, 13.04.1945. г.

Свештеник Коста З. Поповић, бивши парох ранилушки убијен је од сїране албанских фашистичких војника 10. 09. 1944. і. када су Буїари наїусїли село Ранилуї, а заузели їа Албанци. Свешћеник Миїар Вуїисић, парох виїински, наїусїио је парохїју када су Буїари окуїирали исїочни део (Косова) Поморавља, односно намесниїшїва їњиланскої. Је ли жив, или їде се налази неїознаїио ми је.²⁴

Монах Герман, сабрат манастира Високи Дечани, интерниран у Албанију и сматра се да је тамо убијен 1944. године.²⁵

Свештеник Владета Поповић, парох источки. Убијен од чеїника 1944. їодине у деоїрадско-карловачкој еїархији їде се склонио їо їоврайїку из инїтернације.²⁶

Јеромонах Александар Перовић, парох подујевски, убијен је од Арнауїа албанске їолиције їоїиноу је у месецу окїођру 1944. Јеромонах Александар Перовић који је їривремено оїслуживао друїу їодујевску парохїју на месїио из-беїлої пароха Новице Јанковића. Удїсїво је їо їричању їраћана, извршио из корисїиољубља или мржње, їоїшїио је їочивши Александар део срїски свешћенослужїишїа. Где је сахрањен не зна се, ниїи је над њим извршено оїело. Посїиоје извесне смернице и сведоци їомоћу којих би се їронашле удице. Црквена Оїшїиїна у Подујеву смаїрала је за дужносїи їа је їрикуїила їодаїке и сведоке о овом удїсїву. Месеца феђруара 1945. їокушао је код команде месїа у Подујеву да їоднесе їисмену їужђу. Но команда је ову їужђу одбила из неїознаїиїх разлоїа.²⁷

Свештеник Драгутин Думић, парох први сїенички, неїао у јесен 1944. и по усменом сведочењу настрадао у Босни повлачећи се са Немцима.²⁸

Игуман Манастира Пећка патријаршија Јован Зечевић је убијен у їоку леїа 1944. і. од сїране албанских националисїа,²⁹ у околини Фири-а у Албанији.³⁰

Монах Стефан Живковић, сабрат манастира Високи Дечани, страдао је 8. јануара 1945. године у селу Зочиште, Удио їа Албанац-воїник, који је на саслушању изјавио да їа је нехотїично удио, на їуїу Зочишїе-Велика Хоча.³¹

После ослобођења, зђої сарађње са окуїаїиором од партизана је стрељан јеромонах Симеон Гојковић, в. д. пароха бабино-мошког, Срез Приштински. У послератним материјалима ОЗН-е за њега се наводи да је био сарађник Гестађа, а Рађован Жикић, из Милошева, у изјави од 23. марта 1953. г. навео да је Гојковић открио партијску организацију у Милошеву, чије је

24 АЕРП, Архијерејски наменик гњилански, Црквеном суду, Призрен, 31.12.1945. г.

25 АЕРП, Епископ рашко-призренски, Светом Синоду Албанске правосавне цркве, *Извешїїаї о релиїозно-моралном сїању верних*, 14.3.1942. г.

26 исто

27 АЕРП. Парох подујевски, Архијерејском намеснику Приштина, 24.10.1945. г.

28 АЕРП, Администратор Епархије рашко-призренске, Светом Синоду СПЦ, 22.10.1946. г.

29 АЕРП, Архива суда, Црквеном суду-Призрен, 03.04.1946. г.

30 АЕРП, Администратор Епархије рашко-призренске, Светом Синоду СПЦ, 22.10.1946. г.

31 АЕПР, Православни архијерејски намесник пећки, Црквеном Суду-Призрен, 02.10.1945. г.

чланове Гестапо похапсио и више њих стрељао. Према документацији обавештајног одсека Српске државне странке, комунисте у Милошеву потказао је неки гранични официр са службом у Прилужју. Он је обавестио среског начелника Мустафу Прешеу, који је заједно са гестаповцима похапсио припаднике НОП-а (Божовић–Вавић: 1991, 451).

Албанска православна црква ниједним гестом се није огласила против убијања свештеника и свештеномонаха на Косову и Метохији, рушења и скрнављења цркава и манастира, и уопште прогона коме је била изложена Српска православна црква у целини. Добročинство које је Српска црква учинила између два светска рата према Албанској цркви, било је заборављено. Наиме, албанска јерархија у 20. веку је настала захваљујући Српској православној цркви, односно учешћу епископа скадарског Виктора Михаиловића у хиротонији тројице албанских епископа (Вуковић 1996: 81). Овим чином Албанска црква се одвојила од Цариградске патријаршије, и започела процес добијања аутокефалности.

НЕОБЈАВЉЕНИ ИЗВОРИ

Архива Епархије рашко-призренске (АЕРП)

ЛИТЕРАТУРА

- Алексић 2016: Алексић Јован, *Спомена на српској сјановнишћу у Косовском ирорачком срезу током 1941. године, Башћина св.40. Лейосавић – Пришћина, 2016, 97–115.*
- Божовић–Вавић 1991: Божовић Бранислав, Васић Милорад, *Суева времена на Косову и Метохији*, Београд, Институт за савремену историју.
- Видачић 1967: Видачић Никола, *На обалама Неродимке*, Нови Сад, Удружење бораца народноослободилачког рата СР Србије
- Вуковић 1996: Вуковић Сава, епископ шумадијски, *Српски јерарси од деветто до двадесетто века*, Београд, Евро, Подгорица Унирекс.
- Јевтић 2007: *Од Косова до Јадовна* (путни записи јеромонаха Атанасија Јевтића), осмо, допуњено издање, Врњци – Требиње.
- Слијепчевић 1974: Слијепчевић Ђоко, *Српско-арбанашки односи кроз векове, с осврћом на новије време*, Минхен.
- Станковић 1975: Станковић Богомир, *Косовско Поморавље у револуцији 1941–1945*, Гњилане, Општински одбор СУБНОР-а, Ниш Просвета.
- Штрбац–Смиљанић 1960: Штрбац Душан – Смиљанић Д. Милан, *Споменица ирвославних свешћеника – жрћива фашистичкој терора и илалх у народноослободилачкој борби*, Београд, Савез удружења православног свештенства ФНРЈ.

Boban D. STOJKOVIĆ

A CONTRIBUTION TO THE PRIESTHOOD CALVARY
OF THE RAŠKA-PRIZREN DIOCESE

SUMMARY

In this paper, based on the archive material of the Raška-Prizren Diocese, testimonies on the suffering of priesthood in Kosovo and Metohija during WWII from 1941 to 1945 are presented. During WWII one third of the priesthood of Raška-Prizren Diocese was killed. The Raška-Prizren bishop Serafim Jovanović tried in vain to get the protection from the synod of the Albanian Orthodox Church. Besides persecution and killings of the priesthood by the Albanians, there also were killings by the members of National Liberation Movements due to the belonging or spread of propaganda of the chetnik's movement.

Key words: Raška-Prizren Diocese, Kosovo and Metohija, priesthood, WWII.